

Глосарій

А

Аналіз і синтез (з гр. $\alpha\lambda\upsilon\sigma\tau\iota\zeta$ – розклад, розчленування; $\sigma\upsilon\theta\epsilon\sigma\iota\zeta$ – з'єднування, складання) – діалектично суперечливі процеси розумового або практичного розчленування на складові частини – аналіз і возз'єднання цілого з частин – синтез. А. і с. – взаємопов'язані і взаємозумовлені логічні методи наукового пізнання, що виникли на основі практичної діяльності людей, їхнього досвіду. Єдність А. і с. забезпечує об'єктивне, адекватне відображення дійсності [36, с. 24].

Аспірант (з лат. *aspirans* – той, що до чогось прагне) – особа, яка готується до наукової чи викладацької роботи у вузах і науково-дослідних інститутах [36, с. 31].

Б

База – безпосереднє збереження даних або знань.

В

Вища освіта – рівень освіти, що одержують на базі середньої у вищих навчальних закладах і який підтверджується офіційно визнаними документами (дипломами, сертифікатами тощо). В. о.

– результат засвоєння такої сукупності

систематизованих знань і навичок діяльності, яка дає можливість спеціалістові самостійно й відповідально вирішувати дослідницькі і практичні завдання, творчо використовуючи і розвиваючи досягнення культури, науки, техніки. Прагматичне розуміння В. о. лише як набуття вищої за спеціальністю кваліфікації не цілком адекватне: мета В. о. – розвиток особистості, її інтелектуальних здібностей, моральних якостей. Специфіка В. о. – безпосередня взаємодія освіти й наукової діяльності, вивчення навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до актуальних досягнень науки і практики, підвищені вимоги до соціально-громадянської і ділової підготовки випускників навчальних закладів [36, с. 54].

Вміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок. В. формується шляхом прав і створює можливість виконання дії не лише у звичних, а у змінених умовах. У навчальній діяльності учні оволодівають навчальними вміннями. Розрізняють загальнонавчальні (які стосуються всіх навчальних предметів) і спеціальні (характерні для конкретного предмета) вміння. Володіння сукупністю основних загальнонавчальних вмінь і навичок називають

вають вмінням учитися. Воно включає: навчально-організаційні вміння (вміння формувати мету й визначати завдання діяльності; вміння раціонально планувати діяльність; вміння створювати сприятливі умови для власної діяльності: режим, гігієна і порядок робочого місця, загартування та інші); навчально-інформаційні (вміння здійснювати бібліографічний пошук; вміння працювати з технічними джерелами інформації; вміння здійснювати спостереження); навчально-інтелектуальні вміння (вміння мотивувати свою діяльність; вміння уважно сприймати інформацію; вміння логічно осмислювати навчальний матеріал, виділяючи в ньому головне; вміння раціонально запам'ятовувати; вміння розв'язувати проблемні пізнавальні задачі; вміння самостійно виконувати вправи; вміння здійснювати самоконтроль у навчально-пізнавальній діяльності) [36, с. 58].

Г

Гармонійний розвиток – співрозмірний розвиток фізичних і рухових сил людини, струнке й строге поєднання різних сторін і функцій її свідомості, поведінки й діяльності [36, с. 63].

Д

Даними звичайно називають числовий або словесний матеріал, який окремо не несе змістовного навантаження.

З

Зміст переходу системи університету до рівня сталого розвитку полягає у збалансованому вирішенні педагогічних, дослідних, виховних, навчальних, екологічних, економічних та соціальних проблем, в утворенні іншої системи духовно-моральних цінностей університетської спільноти. Мова іде про орієнтацію особистісних установок і викладачів, і студентів

не на споживання, а на створення цінностей як духовного, так і матеріального плану.

Знання – змістовний матеріал типу програмних засобів, методик, опису математичних моделей. Знання – особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Виражаються З. у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях. З. виконує важливі соціальні функції:

- Матеріалізується в певні технічні пристрої, технологічні процеси і, таким чином, служить виробництву;
- перетворюються на переконання і є керівництвом до практичної дії.
- З., які передаються шляхом цілеспрямованого навчання, мають бути насамперед строго науковими. Невід'ємними якостями справжніх знань є їх систематичність, усвідомленість, осмисленість. З., виступаючи складовою світогляду людини, значною мірою визначають її ставлення до дійсності, моральні погляди й переконання, вольові риси особистості, характер. Вони є одним із джерел нахилів і інтересів людини, необхідною умовою розвитку здібностей, обдарувань [36, с. 137].

І

Ідея (з гр. – вигляд, образ, начало) – форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення. За своєю логічною будовою І. є форма мислення, різновид поняття, зміст якого своєрідно поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямовану на її перетворення [36, с. 140].

Імператив (з лат. imperatives – наказовий) – повеління, вимога, наказ, безумовний принцип поведінки, загально визнаний моральний припис.

Інтелект (від лат. intellectus – пізнання, розуміння, розум) – розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв’язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. Структура І. включає такі психічні процеси, як сприймання й запам’ятовування, мислення й мовлення та ін. Розвиток І. залежить від природних задатків, можливостей мозку й від соціальних факторів – активної діяльності, життєвого досвіду [36, с. 146-147].

Інформація – технології та алгоритми інформаційного забезпечення.

К

Кафедра (з гр. καθδρα – сидіння, стілець) –

- У стародавніх Греції та Римі – місце для виступів риторів, філософів.
- В християнській церкві – підвищення, з якого проголошуються проповіді.
- Крісло єпископа (архієрея) під час богослужіння, у переносному значенні – єпархія (єпископський округ).
- У навчальних закладах, лекторіях, актових залах – місце для викладача, доповідача.
- К. у вузах – основна навчально-наукова група, що здійснює навчальну, методичну й науково-дослідну роботу з однієї або кількох пов’язаних між собою наукових спеціальностей, а також підго-

товку й підвищення кваліфікації кадрів [36, с. 158].

Кваліфікація – характерні можливості найважливіших груп науково-педагогічного потенціалу в університеті.

Концепція – комплекс основоположних ідей, принципів, правил, які розкривають сутність і взаємозв’язки в освітній університетській системі, дозволяють визначити систему показників, факторів та умов, які сприяють вирішенню проблеми формування стратегії університету, встановленню правил поведінки особистості.

М

Магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства [50]. Освітньо-професійна програма підготовки магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку. Концепція науково-дослідної роботи (НДР) спрямована на визначення тенденцій, умов та шляхів досягнення запланованого результату (образу), створення та підтримку діяльності системи ефективного використання наукового потенціалу філії, побудована за принципом гармонійного сполучення дев’яти взаємопов’язаних складових, які утворюють систему та допомагають з’ясувати умови ефективної наукової діяльності філії за траєкторією стійкого розвитку [36, с. 198].

Математична модель є ефективним засобом отримання інформації про можливий стан освітньої системи внаслідок великомасштабного впливу на неї

рішень, які приймає людина. М. м. – це кодування не тільки знань, які вже існують у людини, але й невідомих фактів, котрі ще доведеться перетворити у знання. Тому однією з важливих задач педагогічної науки є вивчення моделі, здобуття за її допомогою інформації, тих потенційних знань, які у ній закладено.

Матеріальні ресурси – джерела та форми матеріального забезпечення, наприклад, науково-дослідної роботи.

Метою діяльності вищих закладів освіти є задоволення освітніх потреб особи, суспільства і держави [51, п. 1].

Місія – принципове призначення ВЗО, яким цей заклад відрізняється від інших установ і у рамках якого визначає діяльність як сутність освітніх технологій навчального процесу, так і характер дій на ринку освітніх послуг, наприклад, Українського Причорномор'я.

Місце науково-дослідної діяльності серед головних завдань вищого закладу освіти:

- Проведення освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну та методичну діяльність.
- Проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави.
- Підготовка молоді до самостійної наукової, викладацької або мистецької діяльності та інші [51, п. 17].
- *Навчальний процес будується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та неперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських та релігійних організацій.*

- *Зміст освіти* – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і кваліфікаційних рівнів [52, п. 1.2].

Н

Наука – сфера діяльності, функція якої – вироблення та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; включає як діяльність, направлену на отримання нового знання, так і її результат – сукупність знань, які закладені в підґрунтя наукової картини світу [53]. *Наука* – це систематизоване знання (Л.С. Берг) [56]. *Наука* – це прогрес пізнання, а не комора вже пізаного (І.В. Петрянов-Соколов) [56]. *Наука* саме за змістом цього поняття для того і існує, щоб відкривати нове (Е.Л. Фейснберг) [56]. *Наука* – система знань, які знаходять закономірності у розвитку природи і суспільства та засоби впливу на оточуючий світ [54]. *Наука* – навички, знання, які отримує людина у результаті навчання або життєвого досвіду [54].

Наукове дослідження – це мистецтво, а правила у мистецтві, якщо вони досить жорсткі, приносять більше шкоди, ніж користі (Джордж Томсон).

Шляхи наукових досліджень майже настільки різноманітні, наскільки і людські характери (Уотсон).

Науково-дослідна діяльність має безпосередню мету: опис, пояснення та передбачення процесів та явищ дійсності, які складають предмет її дослідження, на підґрунті законів, які вона відкриває [53].

П

Показник – норма, вимірювач, критерій, який дозволяє судити про стан об'єкта, тобто науково-дослідної діяльності. Показники можуть бути: одиничними та групо-

вими, аналітичними, прогностичними, плановими, звітними, статистичними та іншими; абсолютними, відносними, структурними, питомими; середньоарифметичними чи середньозваженими та іншими.

Проблема – (з гр. – задача, утруднення) – в широкому розумінні складне теоретичне або практичне питання, що потребує розв’язання, вивчення й дослідження; в науці – суперечлива ситуація, що виступає у вигляді протилежних позицій в поясненні будь-яких явищ, об’єктів, процесів і потребує адекватної теорії для її розв’язання. Формою стислого виразу проблеми, як правило, є питання або їх система.

Р

Робочий час викладача визначається обсягом його навчальних, методичних, наукових і організаційних обов’язкових робіт у поточному навчальному році, відображених в індивідуальному робочому плані. Тривалість робочого часу викладача з повним обсягом обов’язків становить не більше 1548 годин на навчальний рік при середньотижневій тривалості 36 годин [39, п. 5.1].

Розвиток – те, що відбувається у системі при зміні її цілей. Характерною рисою розвитку є той факт, що існуюча структура перестає відповідати новій меті. Для забезпечення нової функції відбувається зміна структури, а іноді й складу системи.

Розподілені цінності – зміст основних напрямлень науково-дослідної роботи, які університет доводить до своїх співробітників, їх пріоритет.

С

Синтез (з гр. συνθεσις – з’єднання, складання) – практичне чи розумове сполучення частин або властивостей (сторін) об’єкта вивчення в єдине ціле. С. становить

одну з основних розумових операцій, при обов’язковій участі якої здійснюється процес пізнання й навчання. Протилежний аналізу, з яким нерозривно пов’язаний (див. Аналіз і синтез) і не існує окремо від нього: синтетичне знання про об’єкт ґрунтується на виділенні його складових частин або часткових особливостей. С. тісно пов’язаний також з іншими розумовими процесами: узагальненням, систематизацією, порівнянням, разом з якими становить логічний апарат мислення. В процесі навчання С. розвивається від неповного до дедалі більш повного і багатостороннього [36, с. 303-304].

Система освіти – структура освітньо-виховних закладів, що існує в масштабі країни. До неї входять ясла, дитячі садки, загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, вищі навчальні заклади. Часто до С. о. належать також різні навчальні заклади для дорослих, культосвітні установи. Основу системи складають початкова (або елементарна), середня й вища освіта. Тривалість початкового навчання в різних країнах коливається від 5 до 9 років. В Україні цьому шаблеві відповідає дев’ятирічна (основна) школа. Середню освіту дають школи з чотиришестирічним строком навчання; вищу – університети, інститути, вищі технічні училища, деякі коледжі та інші навчальні заклади зі строком навчання від 4 до 6, а іноді й до 7 років. Існує кілька систем управління освітою, які історично склалися в різних країнах, – централізована, децентралізована і змішана. Першою освітою відає центральний державний орган – Міністерство освіти в центрі і його органи на місцях. Така система управління чітко виражена у Франції, Бельгії, Італії, країнах Латинської Америки. Держава тут фінансує С. о., відає обов’язкові програми, підручники, інструкції, затверджує єдині

вимоги для одержання атестата про середню освіту, керує підготовкою й підбором учителів. Децентралізована система характеризується тим, що керівництво освітою перебуває в компетенції місцевих органів влади, а стан шкіл значною мірою залежить від самодіяльності населення. Така система склалася в Англії, Норвегії, Швеції, США. Для змішаної системи управління освітою, яка існує в Індії, Пакистані, Новій Зеландії тощо, характерним є розподіл функцій між центральними й місцевими органами влади [36, с. 304].

Системи – процедури та процеси, які втілюються у діяльності університету.

Системний аналіз – в педагогіці метод підготовки й обґрунтування рішень з розв'язання складних комплексних проблем навчання і виховання. Методологія С. а. ґрунтується на системному підході до вивчення педагогічних явищ. Методи С. а. для розв'язання складних комплексних проблем навчання й виховання застосовують з огляду на те, що в процесі прийняття рішень вибір треба робити в умовах невизначеності. Весь процес С. а. з кожної педагогічної проблеми можна поділити на чотири стадії: постановка проблеми, визначення мети і критеріїв оцінки; структурний аналіз досліджуваної системи; розробка концепції розвитку системи й підготовка можливих варіантів; безпосередній аналіз відібраних варіантів рішень та їх наслідків. Важливе місце С. а. відводиться при використанні програмно-цільового методу, тобто розробці комплексних довгострокових програм з розв'язання найважливіших освітньо-виховних проблем [36, с. 305].

Системний підхід – напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем. С. п. в педагогіці спрямований на

розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину. Наприклад, як систему можна розглядати будь-яку пізнавальну діяльність, а її складовими будуть сам суб'єкт пізнання (особистість), процес пізнання, продукт пізнання, мета пізнання, умови, в яких вона перебуває тощо. У свою чергу складові системи – підсистеми – можна розглядати як самостійні системи [36, с. 305].

Спудей – (з гр. σπουδαίος – стараний) – назва в Україні учнів братських шкіл, середніх і молодших класів Київської академії, а також духовних навчальних закладів [36, с. 318].

Сталий розвиток університету трактується нами як процес, який визначає новий рівень функціонування вищої школи, заснований на докорінних змінах його історично сформованих параметрів: економічних, соціальних, культурологічних, духовних, екологічних та інших. Зміни саме індивідуальної свідомості та характеру діяльності конкретної людини виступають як дійсні передумови виходу на рівень сталого розвитку. Мова іде про необхідність упровадження системи дій, що забезпечать підвищення ступеня усталеності свідомості випускників університету.

Стиль – засоби та методи, за допомогою яких керівники керують університетом і створюють умови для загальної й організаційної культури.

Стратегія – нормативні та планові документи, які відбивають та визначають розподіл ресурсів, фіксують зобов'язання щодо здійснення завдань у часі для досягнення сформульованої мети. Визначається ректором за поданням проректора з наукової роботи з урахуванням пропозицій кафедр, факультетів, наукових центрів та об'єднань, провідних вчених та студентських наукових гуртків.

Структура – внутрішня композиція університету, яка відображає університет по підрозділах, ієрархічну субординацію цих підрозділів та розподіл функціональних завдань між ними. Реалізується колек-

тивами кафедр та тимчасовими творчими колективами із науковців різних кафедр та студентів.

Структурно-логічна схема підготовки – це наукове і методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми підготовки [52, п. 1.2].

Бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув *поглиблену загальнокультурну підготовку*, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати *типові професійні завдання*, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства [40].

Спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув *спеціальні* уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення *складних професійних завдань*, передбачених для відповідних посад, у певній галузі народного господарства [40].

Студент (з лат. students, від studeo – навчаюсь) – учень вищого навчального закладу. У Стародавньому Римі та в середні віки С. називали кожного зайнятого процесом пізнання. З організацією в XII ст. університетів термін “студент” застосовувався до тих, хто навчався (спочатку і до тих, хто викладав) в університетах. Після введення в університетах вчених звань для викладачів (магістра, професора та ін.) С. називають лише тих, хто в них навчається [36, с. 322].

Т

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна продовжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини. Тому на всіх щаблях школи (початкової, середньої, вищої) слід звертати особливу увагу на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності учнів, на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань [36, с. 326].

Технологія навчання (з гр. – мистецтво слова, навчання) – за означенням ЮНЕСКО, це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти. Т. н. також часто трактують як галузь застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання й використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання. Ця галузь орієнтована більшою мірою на учня, а не на предмет вивчення, на перевірку виробленої практики (методів і техніки навчання) в ході емпіричного аналізу й широкого використання аудіовізуальних засобів у навчанні, визначає практику в тісному зв'язку з теорією навчання [36, с. 331].

У

Уміння – здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок. У. передбачає використання рані-

ше набутого досвіду, певних знань; без останніх немає У. Утворення У. є складним процесом аналітико-синтетичної діяльності кори великих півкуль головного мозку, в ході якого створюються й закріплюються асоціації між завданням, необхідним для його виконання, знаннями та застосуванням знань на практиці. Формування У. проходить кілька стадій. Спочатку – ознайомлення з У., усвідомлення його смислу. Потім початкове оволодіння ним. Нарешті, самостійне й дедалі точніше виконання практичних завдань. Вивчення кожного навчального предмета, виконання вправ і самостійних робіт виробляє в учнів У. застосовувати знання [36, с. 338].

Університет (класичний університет) – багатопрофільний вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою з широкого спектру природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямків науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових і науково-виробничих підприємств і установ, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності [39, п.3. 1].

Вищий заклад освіти відповідно до Закону України “Про освіту” забезпечує громадянам України та громадянам інших країн, особам без громадянства можливість отримати вищу освіту на рівні державних стандартів за освітньо-кваліфікаційними рівнями та здобути наукові ступені [39, п. 6].

Університетська автономія – система самоврядування університетів, яка включала їх з юрисдикції держави. У. а. виникла і склалася в середні віки в Західній

і Центральній Європі. В різні епохи і в різних країнах У. а. мала різні форми і різні ступені самостійності у вирішенні університетських питань залежно від тих суспільно-політичних умов, що склалися. Середньовічні університети, як правило, були порівняно незалежні від держави й церкви. У. а. дозволяла університетам здійснювати систему виборності керівного й професорського складу. В числі органів самоврядування був свій виборний університетський суд, який мав певні юридичні права. Студенти об’єднувались в особливі студентські організації – “нації” (пізніше – земляцтва). Як і у середні віки, сьогодні У. а. є прогресивним явищем, оскільки дає змогу відстоювати певну незалежність і самостійність у вирішенні важливих навчальних і організаційних питань [36, с. 339-340].

Утворення моделі – це найважливіший етап розвитку теорії.

Ф

Факультет (з лат. *facultas* – можливість, здатність) – навчально-науковий і адміністративний підрозділ вузу, що здійснює підготовку студентів та аспірантів з однієї або кількох споріднених спеціальностей, підвищення кваліфікації спеціалістів відповідної галузі народного господарства й культури, а також керівництво науково-дослідною й навчально-виховною діяльністю кафедр, які він об’єднує. На чолі Ф. стоїть декан, органом колективного керівництва Ф. є вчена рада. В сучасній вищій школі деяких країн Ф. називаються департаментами, інститутами, коледжами [36, с. 334].

Функціонуванням називають процеси, які відбуваються у системі та навколишньому середовищі, що стабільно реалізують фіксовані цілі (функціонувати можуть, наприклад, годинники, канцелярія, верстати та інше).

Ш

Штат – найважливіші групи науково-педагогічного потенціалу університету.

Ю

ЮНЕСКО (англ. UNESCO – United Nations Educational Scientific Cultural Organization – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) – міжурядова організація, спеціалізована установа ООН. Її цілі – сприяння справі миру та безпеки шляхом розвитку співробітництва між країнами в галузі освіти, науки й культури. До основних напрямів роботи ЮНЕСКО належать проблеми боротьби з неписьменністю, розвитку освіти, підготовки кадрів, вивчення та поширення національних культур, охорона навколишнього середовища й пам'яток культури [36, с. 371].

Я

Якості знань – це поняття передбачає співвіднесення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й тим самим з рівнями засвоєння. Я. з. має такі характеристики: повноту – кількість програмних знань про об'єкт вивчення; глибину – сукупність осмислених учнями зв'язків і відношень між знаннями; систематичність – осмислення складу певної сукупності знань в їхніх ієрархічних і послідовних зв'язках; системність – осмислення учнем місця знання в структурі наукової теорії; оперативність – вміння користуватися знаннями в однотипних ситуаціях; гнучкість – вміння самостійно знаходити варіативні способи застосування знань у змінних умовах; конкретність – вміння розкласти знання на елементи; узагальненість – вміння виразити конкретне знання в узагальненій формі [36, с. 371-372].